

Sozamañ

Оқыушының кітапханасы

ӘЖИНИЯЗ

(ПОЭМА)

„ҚАРАҚАЛПАҚСТАН“ БАСПАСЫ
НӨКІС—1975

Суўретлерни салған

Бердимуратов Қ.

Нажимов Қ.

Макетин ислеген

Нажимов Қ.

БАСПАДАН

Хүрметли китап оқыушылар!

XIX асирдеги Каракалпак әдебиятының ең ири тулгаларының бири Әжинияз Қосыбай улының сизлерге усышынып отырған „Бозатау“ поэмасы өзиниң идеялык мазмуну, көркемлиги ҳәм музыкалылығы жағынан тек ғана шайырдың творчествосының емес, сондай-ақ революцияға дейинги карақалпак поэзиясының маржаны деўге болады. Поэма халыққа оғадан кен таралған тарийхий шығармалардың бири. „Бул шығарманың баҳалығы мынадап ибарат: халықтың басынан кеширген белгиле уақыяларға халықтың өзиниң көз карасын билдиреди, солай стип, ол Хийўа ханлары сарай тарийхшыларының рәсмий турдеги, схематикалык, курғақ ҳәм тенденциялы хабарларына күте әҳмийетли, ал бир қатар жағдайларда оғадан зәрүрли өзгерислерди киргизеди (И. П. Иванов).

„Бозатау“ — халық тарийхынан белгиле орын алған пүтин бир уақыны өз ишине алатуғын дәретпе. Ондағы ушырасатуғын адам, жер-суў атлары карақалпак халқының тарийхында бар.

Шығармада тийкарғы сөз етилетуғын уақыя 1858-жылы Қоңыратқа жақын „Бозатау“ деген жерде болған. Поэмада басқыншылардың тыныш отырған халыққа карақшылык топылысы, қарапайым пухараны қырып-

жойып, шуулатып, мал-мүлкин тартып алып, шайыр тили менен айтканда „ғулпақлы уғланды атасынан, кара көз, қыпша бел қыз бенен жауанларды елинен айырып“, жат-журтларға бенде етип айдап кеткенлиги айтылады. Онда халықтың өзіннің тууылған ели менен хошласқандағы ауыр қайғылы ауқалы, айдауда кетип баратырған қаял-қызлар менен балалардың „бағыры гириян болған“ қайғы-қасирети оғала тәсірли сүүретленеди. Душпанлар жәбиринен бас алып кетіуге мәжбур болған Әжинияз шайырдың өзи де „қара көзге жас алады“, халықтың қайғысына қабырғасы қайысады. Халықтың хәм шайырдың өзіннің тууылған жерге деген меҳри — муҳаббаты:

Жер хәм ел биләндур, ел хәм жер билен,
Жерсиз елдің күни дәрбе-дәр билен,
Өмири өтер жүректеги шер билен,
Қәдириң сениң бизге өтти Бозатаў,

— деген қатарлардан күтә айқын көринеди.

Шайыр халықтың шайыры, сонлықтан оның шығармасы да халық өмири менен тығыз байланыссы. „Бозатаў“ ды оқып отырып шерли замандағы халық наласы көз алдына елеслейди. Поэманың халықлығы, оның халық өмири менен ажыралмаслығында, шығармада тек ғана халық наласы, душпанлар жәбиринен тууылған елден

айыра түсіу қайғысын сүүретлеп ғана қоймайды, келешекке оптимислик пикир де билдиреди. Қашан болса „Бозатау“ дың басына бахытлы дәўран орнайтуғынын исеним менен айтады.

Зийўарын хошласар қәдириңди билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Аман болса, ҳал сораһар бир келип,
Хош аман бол, бизден қалдың Бозатау.

„Бозатау“ дағы қосық қатарлары поэманың қайғылы мазмунына ҳәм оның муңлы намысына муўапық келеди. Поэманы оқыған ҳәм тыңдаған адамға халықтың туўылған жери менен хошласып, жоқлау айтқан зарлы сести кулакка еситилгендей болады.

„Бозатау“—жазылғаныша әсирлер етиўине қарамастан бүгінге шексиз оқыўшылардың сүйип оқыўтуғын шығармасы. Қарақалпақ сахнасында сонша жыллардан берли түспестен атқарылып киятырған „Бозатау“ қосығы усы поэмадан алынған үзинди екенлигин ким билмейди? Бизде сол қатарларды ядтан билмейтуғын адам жоқ десекте кәтелеспеймиз. Ол орта мектеп оқыўшыларының сүйип оқыўтуғын хрестоматиялық шығармасына айланған. Усы жағдайлар поэманы өз алдына китап стип бастырып шығарып, қәдири китап оқыўшылар—сизлерге усыныўға себепши болып отыр.

Поэма 1965-жылы „Қарақалпақстан“ баспасы тәрәпинен басылып шыққан „Әжинияз“ деген китаптан алынып, гейпара түсиниксиз сөзлерге түсиниклер берилди.

Б О З А Т А Ў

Кетер болдык энди бизлер бани алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў,
Хонласалы қара көзге яш алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Жер хэм ел билэндур, ел хэм жер билэн,
Жерсиз елдин күни дәрбе-дәр билэн,
Өмири өтер жүректеги шер билэн,
Кәдириң сениң бизге өгти, Бозатаў.

Йок, едим, бар олдым¹ қамала² келдим,
Минип әреби атлар, дәўранлар сүрдим.
Наныңды көп жедим, рәхәтиң көрдим,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

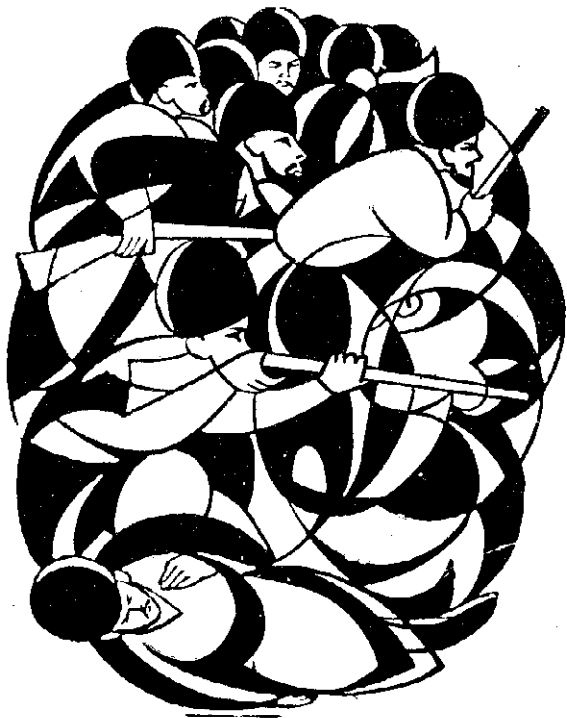

Нешше ўак жақсыға хәм сөхбәт³ олдым,
Шады—куррам⁴ болып, ойнадым—күлдим,
Душманлар жәбридин кетермән болдым,
Хош аман бол, бизден қалдың Бозатаў.

Сен бағ едиң, бүлбүл ушты, зағ қалды⁵,
Пүткил сийнем⁶ жанды, иште дәрт қалды,
Қыйсық Порқан⁷ атаў, сени жаў алды,
Басы қутлы, соны ўәйран, Бозатаў.

Кимсәнің анасы, кимнің әммеси⁸,
Кимсәнің ағасы, кимнің иниси,
Кимсәнің қыз—углы⁹ кимнің сиңлиси,
Әтирек, Гүрген, Хажар¹⁰ асты, Бозатаў.

Кимсәниң қыз—уғлы, арзыўлы яры,
Кимниң қашы қара, көзи қуңқары,
Әсир болып, телмирисип хәр сары¹¹
Йығлап ат алдына түшти, Бозатаў.

Атадын айрылды гүлпақлы уғлан¹²
Сатылды, хәр басын әйледі гулам¹³
Кимлер Ирак¹⁴ кетти, кимлер кетти Шам¹⁵,
Кимсәләр Гурд¹⁶ Тегеран¹⁷ түшти, Бозатаў.

Кимсәниң қарлашы, уғыл хәм қызы,
Тутылды күш билән айыў—йуддызы,
Хәрир¹⁸ атлас кийгән кимниң ялғызы,
Залымлар әлгинә түшти, Бозатаў.

Кара көз, кыша бел кыз билэн жаўан,¹⁸
Йүзлери гүл киби көзлери мәстан²⁰,
Куда әмири билэн бардылар Балкан²¹,
Дәўлет кушы сәндин ушты, Бозатаў.

Қирпиги—оқ, аның қашлары—кәман,
Йүзлери—қырмызы ҳүршиди табан²²,
Ләйли—Зулейхадай не гоззал жәнән,
Әсир²³ болып қолға түшти, Бозатаў.

Сәхәр ўакта Қырлы дүпең²⁴ атылды,
Бәнде болып түштим, қолым шатылды,
Пәрийдек қыз шоры болып сатылды,
Кәнийзлик²⁵: башына түшти, Бозатаў.

Қала бузып²⁶ туркмен¹ бағрым дағлады,
Кимсәни дүпәндеп, кимди бағлады,
Сендә көп мусылман углы йығлады,
Башыңа мүшкил иш түшти, Бозатаў.

Кимсә шәхийд болды, жандын айрылды,
Кимсә гәда²⁷ болды, малдын айрылды,
Кимсә көзи қуңқарыйдын²⁸ айрылды,
Башыңа қиямәт түшти, Бозатаў.

Тәғдир алладандур, себәи—Қоңыраттан,
Бийрәхим Сейилқан²⁹ деген елаттан,
Айра түштиң ашамайлы—қияттан,
Елатсыз, жайлаўсыз қалдың, Бозатаў.

1. Шайыр бул жерле сол дәуирде қарақалпақларға үзликсиз шабыўыл жасап турған түркмен феодалларың нәзерде тутқан (ред).

Ер ийгит башына мүшкил иш түшти,
Жүрек—бағрым ғамнын отына пишти,
Елатың үстиндин серпилип көшти,
Хош аман бол, бизден қалдын, Бозатаў.

Көзим яшлы, мен кетәрмән шарам йок,
Бир қудадан башка пуштыў⁸⁰ панам йок,
Хәмме кетти, сендә турар адам йок,
Хош аман бол, бизден қалдың Бозатаў.

Қала басы болдың сен молла Пирим,
Өзин тәлип-илим, көнлиндә кирин,
Қонырат балаңды алса, ол хәм өз бирин,
Хош аман бол, бизден қалдын, Бозатаў.

Зийүәриң хошласар қәдириңни билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Аман болса, қал сорасар бир келип.
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

ГЕЙПАРА СӨЗЛЕРГЕ ТҮСИНИК

1. Олдым—болдым деген.
2. Камала -ер жетиў, адам ! болнў, камалға келиў деген мәниде.
3. Хәм сөхбст—зиянатлас, олни алысатуғын ымн—жымы бир жора-жолдас.
4. Куррам -шадлы, куўанышлы.
5. Зағ қалды—ғарға қалды (бул жерде жабайы, өлимтик жейтуғын жыртқыш қуслардың мөканына айналды деген мәниде).
6. Сийнем—денем, тәним.
7. Қыйсық, Порқап—Хәзирги Мойнақ районына қараслы жер. Жаўдан аман қалған еки жылғаның аты. Бозатаўдап ары болған соң жылға бойы жаўдап аман қалған.
8. Әмме—әкеси менен туўысқан хаял адамға айтылады.
9. Уғлы уды, перзенти.
10. Әтирек, Гүрген, Хажар—Ирандағы қалалардың атлары.
11. Хәр сары—хәр тәрепке, хәр жаққа.
12. Гулпақлы уғлан—айдарлы бала (жас бала мәни-синде).
13. Хүр басып әйледи гулам—азат басын кул қылды.
14. Ирак—Хәзирги Ирак мәмлекети.

16. Шам—хәзирги Сирия мәмләкәти.
17. Гурд—Ирактағы халықтың аты.
18. Тегеран—Ирандағы кала.
19. Хәрир—майда, жумсақ жипек.
20. Жауан—жас хаял, жаңа түскен келиншек.
21. Каман—оқ жай.
22. Балқан—Балқан ярым атауы.
23. Хуршиди табан—күндей жарқырады деген мәнисте.
24. Әсир—тутқын, бәнде.
25. Дүпен—қара мылтық.
26. Кәһһизек—хаял-қызлардың кул, шоры болуы.
27. Шәһийд—ғунасыз өлим, шейит өлиуі.
28. Гәда—гедей, мал—мүлкінен айрылуы.
29. Кунқар—бул жерде көзи өткір [мәнісінде қолла-
нылған.
30. Сейилхап—туркмен басқыншыларының ураны.
31. Пушты—арқа сүйери, сүйениши деген мәнінде.

На каракалпакском языке

Ажипияз Косыбай улы

БОЗАТАУ

(Поэма)

Издательство „Каракалпакстан“

Н у к у с—1975

Выпущено из серии „Библиотека школьника“

Редактор *Толыбай Кабулов*
Худредактор *Ә. Курбанбаев*
Техредактор *Ә. Турдымуратов*
Корректор *З. Алламурастов*

„Қарақалпақстан“ баспасы, 1975. К. Маркс көшесі, № 9
-жай. Нөкіс қаласы.

Теріуге берілген уақты 17/Х -1974 ж. Басыўға ружсат етилген
уақты 18/ІІ—1975. ж. Қағаз форматы 70Х90 $\frac{1}{16}$ Келеми 1,75
баспа табак, 2,04 шәртли баспа табакі,0 есап баспа табак
Қағаз №2 Тиражы 7000 Баҳасы 10 т.

ҚКАССР Министрлер Советиниң баспа, полиграфия ҳәм китап саў-
дасы ислери бойынша басқирмасының „Правданың 50 жыллығы“ атын-
дағы Нөкіс полиграфкомбинаты. Заказ №180.